

AF JENS VIGGO NIELSEN

DEN SVAGE TÆNKNING MELLEM NIHILISME OG EMANCIPATION

– INTRODUKTION TIL GIANNI VATTIMO

INDLEDENDE BEMÆRKNINGER

“Vil det stadig være muligt, efter Guds død, at tale om moraliske imperativer, om love, der ikke er baseret på vilkårlighed, og om en emancipatorisk horisont inden for politik?”. Med disse ord rejser Vattimo for første gang i *Nihilisme og emancipation* spørgsmålet om den svage tænknings implikationer for etikken, politikken og retten. Kodeordet er emancipationen eller frigørelsens problem. Frigørelse fra hvad? Ja, åbenbart fra nihilismen, sådan som det indikeres af bogens titel. Men hvordan skal man nærmere forstå begge dele? Det er netop det, der er spørgsmålet. Eller rettere spørgsmålene.

I det følgende skal der, i et forsøg på at pege på Gianni Vattimos belysning af de mulige svarmuligheder på de ovennævnte spørgsmål, dels introduceres til hans overordnede filosofiske anliggende og dels til den række af essays, som hans medarbejder Santiago Zabala har samlet i bogen fra 2003 *Nichilismo ed emancipazione – etica, politica, diritto*, og som her bringes i oversættelse under titlen *Nihilisme og emancipation – etik, politik og ret*. Nærmere bestemt tages der, efter en kort gennemgang af Vattimos biografi, udgangspunkt i en tankegang om, at *Nihilisme og emancipation*, som jeg herefter kalder bogen, først og fremmest viderefører de to centrale temaer i hans forfatterskab, der i en vis udstrækning

svarer til to faser eller “spor” i hans tænkning: 1) begrebet om den svage tænkning, som Vattimo udvikler det i 1980’erne og begyndelsen af 1990’erne og 2) hans opdagelse eller måske rettere “genopdagelse” af kristendommen, som får afgørende betydning inden for hans forfatterskab fra og med bogen *Jeg tror at jeg tror* fra 1996 (på dansk 1999). Dertil føjes så i *Nihilisme og emancipation* yderligere et tema eller spor, som Vattimo her udfolder for første gang, sådan som han også selv anfører det i bogens forord, nemlig 3) de første temaers mulige konsekvenser for et politisk engagement på venstrefløjen og for tænkningen af retten i et moderne samfund.

I overensstemmelse med ovenstående tager jeg i min introduktion, nærmere bestemt i afsnittene 2-4, primært udgangspunkt i, hvad Vattimo tidligere har sagt om nihilisme og emancipation, samt om etik, politik og ret, idet jeg på denne måde – ved så at sige at tale rundt om værket – vil forsøge at lette læserens forståelse af, hvorledes disse temaer udfoldes i *Nihilisme og emancipation*. En kort gennemgang af selve hovedpunkterne i værket bliver det dog derefter til i afsnit 5.

1) BIOGRAFISK¹

Gianni Vattimo fødtes 1936 i Torino. Faderen, der var politibetjent, døde halvandet år senere af lungebetændelse. I 1941 bombarderes familiehjemmet i Torino, og familien tilbragte derfor nogle år hos faderens slægtninge i Calabria i Syditalien. Ved tilbagekomsten til Torino “... slog mine kammera-

---

1 Jeg holder mig i dette afsnit snævert til de oplysninger, som Vattimo selv har offentliggjort på sin hjemmeside www.giannivattimo.it, men inddrager samtidig Vattimos udtalelser fra et interview foretaget af Valeria Numerico (offentliggjort i *Corriere della Sera*, 18. oktober 2003).

ter mig fordi jeg havde fået en accent som en bondeknold”. Som barn og ung var Vattimo aktiv inden for de katolske ungdomsbevægelser, der støttede op om den daværende leder af Kristen-Demokraterne (eller DC; forkortelsen står for “Democrazia Cristiana”) De Gasperis og andres genrejsning af republikken, og han henviser selv til, at det “... netop var for at kombinere religion og politik, at jeg indskrev mig for at læse filosofi”. I begyndelsen af 1950’erne studerede han følgelig hos Luigi Pareyson, bl.a. sammen med vennen Umberto Eco, der præsenterede ham for læremesteren og med hvem han tillige en overgang delte en lejlighed. Samtidig hermed arbejdede Vattimo, for at tjene til studierne og igen sammen med vennen Umberto Eco, med kulturprogrammer på den statsejede tv-station RAI, idet han bl.a. var medvært på et ugentligt tilbagevendende program, “Horisont”, der var en informativ udsendelse om politiske emner. Senere, fra og med 1956, stoppede han på RAI og underviste i stedet i emnerne kultur, religion og civiluddannelse på en katolsk skole for arbejdere. I 1959 tog han kandidatgraden i filosofi på en afhandling om handlingsbegrebet hos Aristoteles.² Han fulgte derefter, takket være tildelingen af et studielegat, i to år Hans Georg Gadamers og Karl Löwiths kurser ved Heidelberg Universitet. Fra 1964 har han undervist ved Torino Universitet, hvor han i 1970’erne tillige har fungeret som dekan.

Vattimo har været “visiting professor” ved forskellige amerikanske universiteter (Yale, Los Angeles, New York University, State University of New York), og han har afholdt seminarer og konferencer ved diverse universiteter verden over. Han er medlem af den videnskabelige redaktion ved diverse italienske

---

2 *Il concetto di fare in Aristotele (Handlingsbegrebet hos Aristoteles)*, 1961 (jf. bibliografien).

og udenlandske tidsskrifter og har bl.a. været redaktør for tidsskriftet *Rivista di Estetica*. Han har ydermere modtaget et utal af priser og æresbevisninger, herunder bl.a. æresdoktortitlen ved universiteterne i La Plata (Argentina, 1996), Palermo (1998) og Madrid (2003), ligesom han er såkaldt “Grande ufficiale al merito della Repubblica italiana” (1997).

I 1999 indvalgte Vattimo i Europaparlamentet i Strasbourg for DS (“Democratici di Sinistra”³), hvor han har siddet i den socialistiske gruppe frem til 2004. Han har her deltaget i kulturkommissionens arbejde, foruden i kommissionerne for ungdom, undervisning, informationsteknologi og sport, samt kommissionerne for borgernes rettigheder og friheder, retsvæsen og indre anliggender. Ydermere har han været aktivt medlem af den midlertidige kommission vedrørende satellitsystemet “Echelon” og af de interparlamentære delegationer EU-Kina og EU-Sydafrika. I sin tid som EU-parlamentariker har Vattimo således, som det også afspejler sig i *Nihilisme og emancipation*, været særligt optaget af spørgsmål omkring undervisning og dannelse, universiteterne (Erasmus- og Socrates-programmerne), forskning og udvikling, medier, stofmisbrug, civile og sociale rettigheder, samt dyrs rettigheder, og har heller aldrig glemt at støtte den hjemlige opposition imod Berlusconi’s regering. Som følge af visse uenigheder med DS om den politiske linje valgte Vattimo i 2004 at genopstille til Europaparlamentet for det kommunistiske parti PCI (“Partito dei Comunisti Italiani”), dog uden at opnå genvalg.

2) SIGNALEMENT AF DEN SVAGE TÆNKNING

Jeg holder mig, som allerede anført, i dette afsnit primært til Gianni Vattimos produktion i 1980’erne og i begyndelsen

---

3 En pendant til vores eget parti Socialdemokraterne.

af 1990'erne, hvorimod det efterfølgende afsnit omhandler hans vending imod kristendommen fra og med 1996. Man kan således sige, at min redegørelse for indholdet af den svage tænkning og for Vattimos vending imod kristendommen primært lægger op til førstedelens indhold og fokus i *Nihilisme og emancipation*, dvs. til det afsnit, der omhandler "etikken" som problemfelt (kapitel 1-6). De to øvrige hovedafsnit i *Nihilisme og emancipation*, der hhv. omhandler "politikken" (kapitel 7-11) og "retten" (kapitel 12-14), tematiseres derimod først eksplicit i denne introduktions afsnit 4 og 5.

Vattimo er om noget blevet kendt i Danmark og resten af verden som filosoffen bag den såkaldte "svage tænkning" ("Il pensiero debole"). Formuleringen går tilbage til det notoriske værk fra 1983 om *Den svage tænkning*, som Vattimo redigerede sammen med Pier Aldo Rovatti; et værk, der både gjorde ham berømt og berygtet i og uden for Italien, men som særligt i hjemlandet afstedkom en produktiv debat. Formentlig skyldes den særlige opmærksomhed, som er blevet Vattimo til del, at hans bidrag "Dialectica, differenza, pensiero debole" (pp. 12-28), der er anbragt som det første i bogen, kan læses som en slags "programskrift" for de øvrige, efterfølgende indlæg af Umberto Eco, Leonardo Amoroso, Pier Aldo Rovatti m.fl.⁴

---

4 Jf. de mange værker om Vattimo og den svage tænkning i årene efter 1983 (se bibliografien). For en grundig kritik af den svage tænkning kan man endvidere henvise til Dario Antiseris Popper-inspirerede kritik af Vattimo i *Le ragioni del pensiero debole (Den svage tænknings argumenter)*, 1995, eller til den meget polemiske kritik af gruppen af "svagt jamrende" ("i fleboli") tænkere i Carlo Augusto Vianos *Va' pensiero (Farvel tænkning!)*, 1985. For en nyere tilgang til Vattimos opfattelse af religionen, se Carmelo Dotolos fyldige *La teologia fondamentale – davanti alle sfide del "pensiero debole" di Gianni Vattimo (Den fundamen-*

Karakteristisk for den måde, som Vattimo og Co. ønsker at præsentere den svage tænkning på, er således allerede det forhold, at den præsenteres som alt andet end en filosofisk "skole", idet der angiveligt ikke er noget andet fælles karakteristikum for de forskellige bidragsyderes indlæg i bogen end ideen om, at den moderne tænkning er svækket i dens grundvold. Der er således kun et enkelt af de andre bidrag i bogen, som ud over Vattimos direkte svarer til eller på bogens titel, idet de, frem for at tale om "den svage tænkning", i stedet taler om "erfaringens transformationer" (Rovatti) eller om en "forældelse af mistankens hermeneutik" (Ferraris). Eller som det hedder i forordet: "Den svage tænkning' er altså ubestrideligt en metafor, og på sin vis et paradoks. Den kan aldrig blive en samlebetegnelse for en eller anden ny filosofi. Det er en provisorisk, og måske også selvmodsigende, talemåde. Men den betegner et forløb, den indikerer en opfattelse af, at der tilbagelægges en strækning".⁵

Vattimo og Pier Aldo Rovatti skriver videre i forordet: "Svækkelsen af tænkningens forhold til verden, og dermed også til samfundet, er formentlig kun et aspekt ved den *impasse* [blindgyde], som tænkningen har opdaget at befinde sig i ved afslutningen af dens metafysiske vovestykke. Det, som det gælder om, er at gentænke dette vovestykkes betydning og at udforske veje, som overskrider det".⁶ Tænkningens "meta-

---

tale teologi – over for udfordringen fra Gianni Vattimos "svage tænkning"), 1999, samt Ludwig Nagls (udg.) *Essays zu Jacques Derrida und Gianni Vattimo, Religion* (2001). For en mere "neutral" introduktion til Vattimos tænkning *in toto*, se Martin G. Weiss' *Gianni Vattimo* (2003).

5 *Il pensiero debole*, forord ved Gianni Vattimo og Pier Aldo Rovatti, p. 10.

6 *Ibidem*.

fysiske vovestykke” er for Rovatti og Vattimo ensbetydende med den metafysiske tradition, der fra og med Platon og Aristoteles har forsøgt at gennemskue verdens inderste princip eller substans, og som blandt andet er endt i marxismen og den moderne videnskabeligheds krav om objektivitet. På den ene side, fremhæver Rovatti og Vattimo, må den svage tænkning her undgå oplysningstænkningens og marxismens “stærke metafysik”, der gør krav på en forudsætningsløs indsigt i verdens “sande tilstand”. Denne tænkemåde har nemlig i det tyvende århundrede – og særligt hen imod dettes afslutning – vist sig at være utroværdig, idet selv videnskabsmandens objektive blik på verden er udtryk for en fortolkning, der er ude i et anliggende eller som vil opnå noget med det objekt, der undersøges. Og på den anden side må den svage tænkning undgå den ligeledes stærke metafysik, der på tragisk vis insisterer på, at tænkningens vanskeligheder er uløselige eller at filosofien intet som helst kan sige om verden. Imellem disse to yderligheder, imellem dette filosofiens *Skylla* og *Karybdis*, må den svage tænkning søge at navigere, og heraf kommer tillige dens navn. Det skal her bemærkes, at Vattimo både anvender betegnelserne “svag ontologi” og “svag tænkning”, idet man måske kan sige, at forskellen mellem de to begreber består i deres fokus, idet den svage tænkning er den tænkemåde, der beskæftiger sig med eller tager udgangspunkt i den svage ontologi. Den svage tænkning er vel at mærke ikke selv svag, men konstaterer blot, at ethvert forsøg på endelig at have gennemskuet verden eller at tænke “stærkt” på forhånd er dømt til at mislykkes. At tage svækkelsen på sig i en genfortolkning af den vestlige kulturtradition, at gøre en dyd ud af den nødvendighed der ligger i, at alle svar på de store spørgsmål må forblive foreløbige og usikre, må med andre ord blive både målet og vejen for Vattimos filosofiske indsats.

I artiklen “Dialektik, forskel og svag tænkning”, der udgør Vattimos eget bidrag til bogen, polemiserer han i forlængelse af ovenstående imod moderne filosofiske positioner som Adorno, Bloch og Kierkegaard. Nærmere bestemt imod det, som han ser som deres rent “negative” eller selvopløsende filosofiske dialektik. Kort fortalt kan man sige, at grundtrækket ved den negative dialektik – i Vattimos udlægning – består i erfaringen af, at ingen begreber og principper lader sig definere en gang for alle. Også filosofierne og de spørgsmål, som de stiller sig selv og andre, er med andre ord udleverede til fortolkningens historicitet med al den usikkerhed og foranderlighed, som dette indebærer. Den negative dialektik kommer derfor også hos tænkere som Kierkegaard, Benjamin og Sartre oftest til udtryk i form af kriseerfaringer, eksistentiel angst, identitetstab og fremmedgørelse. Eller i et nihilistisk livssyn, hvor alle værdier er relative og derfor ikke opfattes som forpligtende etc. Over for en sådan tænkemåde stiller Vattimo kravet om, at det gælder om at medtænke et positivt moment i dialektikken ved så at sige at gå igennem dens “nihilistiske” fase, hvilket præcis er målet for hans egen version af den svage tænkning. En tænkning der, som allerede anført, helt bevidst lægger sig i forlængelse af Nietzsches konstatering af, at Gud er død, men som i stedet for at se dette som et tab, ønsker at se det som en mulighed, som en nyåbning af horisonten. Guds død behøver nemlig ikke at føre til livslede eller til, at man siger “nej” til livet, men bør – konsekvent tænkt – snarere føre til en “bejælse” af livet, for nu at sige det med Nietzsche. Også Vattimos egen svage tænkning tager altså udgangspunkt i den negative dialektik, dvs. i nihilismen eller i påstanden om Guds død. Men samtidig ønsker Vattimo så at sige – og ifølge ham selv her i overensstemmelse med Nietzsche – at sprænge eller måske rettere underminere nihilismen indefra

ved at påvise dens egen mangel på konsekvens, i og med at den tænkes helt til ende.

I forsøget herpå abonnerer Vattimo i udstrakt grad på Heideggers tænkning og filosofiske sprogbrug. Man kan måske sige det sådan, at han læser Heidegger med Nietzscheanske briller i den forstand, at det for Vattimo er de etiske implikationer ved den svage ontologi (læs: nihilismen), som står i centrum. Men omvendt læser han samtidig Nietzsche i lyset af Heideggers filosofi, idet svækkelsen ses som Nietzsches egentlige “problem” (mere herom senere). Centralt i essayet står således den af Heidegger inspirerede tese om, at den svage ontologi er et vilkår, der må tænkes radikalt, idet den vesterlandske metafysik ikke kan eller skal overvindes, men snarere må “forvindes”. Vattimo spiller her på Heideggers begreb om “Verwindung”, der netop skal udtrykke, at en endelig “overvindelse” af metafysikken ikke er mulig.⁷ Når Vattimo – og Heidegger – taler om “forvindelse” i stedet for overvindelse er det netop, fordi selve tanken om en overvindelse er et udtryk for stærk tænkning eller for, at man endnu en gang bliver hængende i metafysikken, dvs. i forestillingen om, at det er muligt at komme ud på den anden side af problemerne, at nå frem til den endegyldige sandhed etc. Heroverfor gælder det snarere, som anført, om at foretage en vanskelig balancegang imellem den videnskabelige fornufts metafysik på den ene og den bastante nihilismes metafysik på den anden side. I modsat fald risikerer enhver dialektisk tænkning at forblive underlagt metafysikken: “Denne risiko, som den dialektiske tænkning, hvad enten den er utopisk eller negativ, er underkastet, kan man kun undgå, hvis man til

---

7 Se Finn Frandsens danske oversættelse af artiklen i tidsskriftet *Slagmark* nr. 6, 1986, p. 83.

kritikken af metafysikken som en ideologi, der er forbundet med usikkerheden og det herredømme, som afledes af den, knytter en radikal genoptagelse af værensproblemet, som Heidegger som den første tog hul på”.⁸ Ethvert forsøg på at overskride metafysikken kan med andre ord kun gøre sig “svage” forhåbninger herom, hvilket netop den sene Heidegger har belyst med sin understregning af, at væren kun kan ihukømmes (An-denken) i form af den “værensglemsel”, som traditionen har overleveret os som en tilskikkelse eller som vores “Ge-schick” (altså som et skæbnebestemt vilkår). Det er med andre ord dette sandhedens uovervindelige fravær, denne “værensglemsel” eller dette meningstab, som samfundets teknokratisering ifølge Heidegger har afstedkommet, og som Vattimo i forlængelse af Heidegger opsporer inden for alle livsområder, idet han her særligt interesserer sig for dets etiske konsekvenser. Væren forstået som en begivenhed (“Er-eignis”) eller som noget, der hænder en, en hændelse, kan som sådan kun forstås som en “svækket” begivenhed, der ikke gør væren nærværende, men som tværtimod erindrer den i dens fravær: “Der er ingen tvivl om, at tænkningen – i betydningen filosofisk tænkning, værenstænkning – når værens og sandhedens træk således er blevet gentænkt i svage termer, ikke længere vil kunne gøre krav på den suveræne plads, som metafysikken har tildelt den – for det meste med en ideologisk bagtanke – i forhold til politikken og den sociale praksis”.⁹

Lad os imidlertid forlade artiklen “Dialektik, forskel og svag tænkning” for i stedet at vende os imod Vattimos mellemværende med hermeneutikken, idet vi dog samtidig for-

---

8 Ibidem, p. 88f.

9 Ibidem, p. 95.

søger at fastholde de hermeneutiske indsigter eller pointer i ovennævnte tekst (og idet vi senere vender tilbage til det sidst anførte citat). Det skulle således gerne stå klart allerede på nuværende tidspunkt, at en tænkning, der på en radikal måde ønsker at tage historiciteten på sig, ikke blot må arve centrale indsigter hos Heidegger, men også nødvendigvis må forstå sig selv som en hermeneutisk position, foruden som en efterfølger til Nietzsches filosofi. Allerede i værket *Forskellens vovestykker* fra 1980 forsøger Vattimo fremdeles at udgrunde, hvad det vil sige at filosofere efter Nietzsche og Heidegger, og allerede her peges der både på nihilismen og metafysikkens destruktion som den afgørende arv fra deres respektive udgaver af hermeneutikken.¹⁰ Det er altså i denne sammenhæng vigtigt at pointere, at der hos Vattimo (ligesom hos Nietzsche og Heidegger) ikke primært er tale om en tekstrelateret, men snarere om en “samtdiagnostisk” hermeneutik, der tager udgangspunkt i det, som Vattimo med en bred formulering kalder for den “nuværende situation” eller med den sene Foucault for “aktualitetens ontologi”.

Mere præcist er det sammenkoblingen af to aspekter, der også kommer til at indtage helt centrale positioner i hans egen samfunds- og samtidsbeskrivelse (mere herom senere), som Vattimo arver fra Nietzsche og Heidegger: 1) diagnosen af nihilismen som Vestens skæbne og 2) en åben hermeneutik, i kraft af hvilken det bliver muligt at komme hinsides nihilismen: Det, som Nietzsche kalder for nihilismen, går nemlig – i Vattimos udlægning og som allerede anført – igen hos

---

10 Se *Le avventure della differenza*, hhv. tredje og fjerde hovedafsnit. Den svage tæknings mellemværende med hermeneutikken behandler Vattimo dog udførligt allerede i det første kapitel, ibidem, pp.15-43.